
ESTAT, ORDRE(S) I SERVEIS D'INFORMACIÓ

(El 23-F com a negació del cop d'estat)

Josep Gifreu

El frustrat cop d'estat del 23 de febrer de 1981 a l'Estat espanyol, situació política-límit en l'evolució recent d'aquest Estat, pot ser llegit per exemple com un capítol històric integrant d'un text molt més ampli o bé com una seqüència fílmica d'un llarg documental històric encara inacabat, etc. Un text o una seqüència fílmica permeten o ofereixen lectures o exploracions molt diverses segons l'angle o punt de vista cercat.

En aquest assaig, l'òptica predominant que proposem és l'anàlisi del 23-F des de les teories de l'organització i de la comunicació. És a dir, considerar el 23-F com a situació-índex en el procés de conducció —i per tant, de control dels circuits i fluxos fonamentals d'informació i d'ordres— de l'Estat espanyol, iniciat després de la mort de Franco a través de l'anomenada «Reforma Suárez» i pràcticament consumat en aquesta data històrica.

Dintre aquesta perspectiva, comencem avançant (I) una hipòtesi general d'interpretació del «text» (el 23-F), per passar tot seguit a la fonamentació analítica de l'anterior hipòtesi de treball, abordant els següents punts: (II) la transició i reforma del control de l'Estat espanyol entre 1976-1981; (III) el 23-F com a nucli resolutiu del conflicte d'ordres a l'interior de l'aparell d'Estat; (IV) el paper determinant dels serveis d'informació o serveis secrets abans i després del cop; i (V) conclusió proposant una lectura global del «text» com a discurs polític i com a operació dissuasòria perfecta.

1. La constatació més elemental sobre l'intent de cop d'estat del 23-F a Espanya (febrer de 1981), és també una de les més rellevants: el cop va fracassar.

En efecte, el cop d'estat dirigit pels generals Milans del Bosch, Armada, Torres Rojas, tinent coronel Tejero, i altres militars d'alta graduació, va fracassar en qüestió d'hores. Almenys com a cop militar clàssic. (Una altra cosa seria analitzar i valorar l'ús polític del conflicte entre poders dintre els aparells d'Estat, i la mateixa instrumentalització persuasiva del cop, cosa que ara deixem de banda.) Situacions tan crítiques i complexes com aquesta permeten lògicament múltiples lectures. Igualment, les raons del fracàs del 23-F poden ser identificades des d'angles d'observació molt diversos. Però aquí ens interessa especialment de resseguir el fracàs del cop com un fracàs del control per part dels *golpistas* dels principals circuits d'informació en una societat ja industrialitzada, com la d'Espanya en iniciar-se la dècada dels vuitanta. El 23-F serviria per a demostrar a uns i altres, que a l'Estat espanyol ja no hi ha «alternativa» d'Estat sense garantir aquell control, el qual cada vegada es demostra més assegurat per l'Estat com a tal, més enllà del govern de torn, més enllà de l'estament militar o de l'Església.

En definitiva, els *golpistas* no van saber valorar en els seus termes precisos la transcendència «logística», per no dir ja «estratègica», del control dels circuits i fluxos fonamentals d'informació en la societat espanyola del 1981, i en el cas incert que ho sabessin valorar, de fet no els van poder controlar.

Cal reconèixer que un dels aspectes més espectaculars de la magna operació persuasiva que fou el 23-F, va ser que, després de les llargues hores en què milions d'espanyols restaren pendents de la resolució del *putsch*, finalment, sobre la mitjanit, tothom va «creure» les paraules televisades del rei Joan Carles, màxim símbol i representació de l'Estat espanyol. Tothom va sobreentendre que la situació estava «controlada», i la gent se'n va anar a dormir, i els *golpistas* van començar a preparar la retirada. I ara ve el més meravellós: tot això havia passat estant el govern en ple segrestat! El govern no podia controlar, des de les 6 hores 23 minuts del dilluns fins al migdia del dimarts, cap dels circuits fonamentals d'informació. Però, la màquina de l'Estat sí que podia, i demostrà que podia superant entrebancs tan determinants com la forçosa inoperància del govern i l'atac frontal dels *golpistas*.

2. En les societats capitalistes de tipus monopolista, és l'Estat com a tal que tendeix a monopolitzar els mecanismes més decisius per a l'exercici del poder, i per contra, estaments o grups socials que històricament han detestat parcel·les im-

* Aquest article, pel que fa als fets del 23-F, es basa en dades disponibles fins el mes d'agost del 1981, quan encara no s'havien celebrat consells de guerra contra els militars processats, però ja s'havien filtrat parts importants del sumari, com les conclusions del fiscal i les declaracions sumarials dels principals caps inculpats (generals Milans del Bosch, Armada i tinent coronel Tejero).

portants de poder (l'Exèrcit, les Esglésies, etc.) van deixant de tenir el protagonisme propi de societats menys industrialitzades i/o amb estructures feudals, colonials, etc.

I l'atenta observació de les societats més desenvolupades d'Occident dóna suficients arguments, cada dia més definitius, per establir que un dels mecanismes més decisius per a l'exercici del poder és el control dels diversos i complementaris circuits i fluxos de la informació que es poden individuar en aquesta mena de societats.

Així, l'Estat actual tendeix a constituir-se com el *gate-keeper* absolut, el màxim filtre de la consciència col·lectiva, el controlador per excel·lència de tot tipus d'informació que circuli pels canals socials.

3. I quins són els fluxos fonamentals d'informació que poden individuar-se en les societats post-industrials? És a dir, quina tipologia sembla la més adequada per a integrar i explicar aquells fluxos d'informació el control dels quals l'Estat monopolista no pot deixar d'assegurar-se?

A tall evidentment d'hipòtesi, i per tant provisional, proposem quatre grans blocs de fluxos fonamentals d'informació, estretament i dialècticament connectats entre si, individualitzables segurament en totes les societats organitzades, però d'especial pertinència en les societats més complexes, o sia, les post-industrials. Els quatre blocs serien:

- a) La informació com a *saber*, com a coneixement de la realitat, que comporta els processos d'adquisició, d'emmagatzemament, tractament i aplicació de dades sobre la realitat natural i social;
- b) La informació com a *ordres* o mandats, que equival al dictat d'ordres d'execució a través de les diverses cadenes de comandament (cadena militar, funcionariat, tribunals, cadena de producció, etc.), a partir de preses de decisió en base sobretot dels fluxos anteriors;
- c) La informació com a *intercomunicació* entre els individus i els petits grups de la societat, més o menys reduïble a la circulació social i de base de la informació «disponible», cada cop més controlada pels aparells de l'Estat monopolista;
- d) La informació com a *persuasió*, que comprendria totes les operacions de legitimació del control dels fluxos anteriors a través del discurs persuasiu, funció encarregada cada cop més, per bé que no exclusivament, al sistema de la comunicació de masses.

4. En les societats capitalistes industrialitzades, les decisions polítiques esdevenen progressivament més complexes, i podríem afegir que no poden ser suplantades per altra mena de decisions, per exemple militars.

La gran complexitat d'aquestes decisions deriva singularment de dos fets indiscutibles: d'una banda, de l'enorme complexitat de la mateixa organització social i, si es vol, del mode de producció social propi de l'anomenat «estat multi-

nacional»; i de l'altra, de la immensa quantitat de dades i d'informacions sobre la realitat —natural i social— que cal adquirir, processar, retenir i aplicar, abans de prendre decisions pertinents.

Si és així, la capacitat política de prendre decisions, fins i tot en àmbits no estrictament polítics, però de rellevància pública (evidentment en el camp militar, en el de la producció, en el de la investigació, etc.), tendeix a esdevenir més i més concentrada en menys mans per la dinàmica esmentada.

És a dir, que en aquest tipus de societats la informació com a coneixement de la realitat, base de presa de les decisions adequades en el marc d'una estratègia concreta, esdevé monopoli de l'Estat com a tal, i difícilment els estaments o grups que no controlen tots els fluxos disponibles d'aquest «saber» poden imposar, ni per la força, una estratègia diferent de la imposada per l'Estat.

El cas del 23-F forneix molts arguments en aquest sentit. Demostrà de manera clara que els *golpistas* no disposaven d'uns «serveis d'informació» gaire eficaços, no solament d'informació militar, sinó també d'informació sobre l'«estat d'opinió» entre la població civil, de la «correlació de forces» entre les jerarquies militars i entre els diferents cossos de l'Estat, etc.

5. Però, encara potser hi ha un altre punt més important que els militars sediciosos no van tenir en compte: el grau de legitimació que la «democràcia», o sia, l'Estat democràtic segons el model occidental, havia assolit no sols entre la població civil, sinó en bona part dels mateixos cossos assalariats de l'Estat (des de la «classe» política, als alts funcionaris de l'Administració, als mateixos cossos repressius com la policia o la Guàrdia Civil, etc.). Els sediciosos, si no tenien a mà suficients «serveis d'informació», menys disposaven encara de «serveis de persuasió» per a legitimar la seva causa: la implantació d'una nova dictadura, ja fos de tipus franquista (Tejero-Milans), ja fos «a la turca» (Armada). Intentaren, és cert, operacions de legitimació, sobretot des del diari madrileny *El Alcázar*; però la contraofensiva de tot el sistema dels mitjans de comunicació defensant el règim de llibertats formals, ridiculitzava en el millor dels casos la «credibilitat» dels *golpistas*.

I és que la credibilitat del discurs *golpista* havia esdevingut també molt baixa després dels anys de la «transició Suárez», en què el discurs dominant havia consistit en l'homologació de l'Estat espanyol dintre el concert de l'Europa occidental, i per tant la defensa de les llibertats formals com a base del consens sobre la llibertat fonamental del sistema socio-econòmic occidental, la llibertat de mercat.

6. Però el discurs dominant sobre el règim de llibertat, o sobre la democràcia, ha amagat sistemàticament que aquesta nova situació política no ha estat fruit de cap revolució social, ni tampoc de cap ruptura amb el règim franquista, ni exclusiva de cap grup social, sinó una mena de procés evolutiu del tardo-franquisme.

O parlant amb més rigor, una «reforma» del règim anterior, coneguda com a «reforma Suárez» i refrendada per la societat espanyola el 1976 (referèndum del 15 de desembre, amb noranta-cinc per cent dels vots emesos, favorables, i amb una abstenció de vint per cent). Malgrat les dificultats, la reforma tirà endavant demostrant que l'Estat espanyol estava pres ja en la dinàmica profunda del capitalisme europeu, i segregant en conseqüència un discurs legitimador que recolzava d'un costat en l'exaltació de la «democràcia» contra els sectors involucionistes de les Forces Armades i, de l'altre, en la força dissuasora dels «poders fàctics» contra les pressions de l'esquerra. L'«equilibri» resultant menarà a l'assoliment definitiu dels objectius principals de la reforma: l'homologació als països de l'Europa occidental (model de democràcia formal, llibertat de mercat, ingrés a la CEE, integració a l'OTAN, etc.).

I en aquest model de societat, el cop d'estat clàssic, el cop d'estat militar, esdevé cada vegada més improbable per tal com l'aparell militar, pel que fa sobretot a la política interior, deixa de tenir suficient autonomia, i la deixa de tenir per aquestes tres raons bàsiques i complementàries: com a força de pressió interna, les seves funcions són assumides molt més eficientment per tot l'aparell policíac modern; com a força de dissuasió, sembla que l'Estat monopolista ha trobat la manera de donar un caràcter més «positiu» a aquesta missió tradicional dels exèrcits, utilitzant a fons els grans aparells de la persuasió col·lectiva; i finalment, com a grup de pressió política, l'estament militar tendeix a estar altament i subtilment integrat en el teixit civil dels grups dominants en la indústria, en el comerç i en les finances.

II. TRANSICIÓ I REFORMA DEL CONTROL DE L'ESTAT ESPANYOL

La història de la «reforma Suárez» és la història de la transició del poder d'Estat, del control màxim de la societat espanyola, des d'un vèrtex militar a un altre de civil. I aquesta delicada operació quirúrgica de gran volada, requeria intervencions específiques modificant i controlant sobretot tres classes de circuits «orgànics»: la cadena de comandament militar o para-militar; els circuits «secrets» d'informació o d'intel·ligència; i finalment els fluxos de discursos legitimadors (incloses les eleccions).

Naturalment, intervencions tan decisives havien de provocar dures reaccions de rebuig per part de certs òrgans del cos social. La història d'aquestes principals reaccions és el que ara abordem de forma concisa.

Els puntals de legitimació de la reforma sobre els quals s'ha bastit tot el procés, foren bàsicament el referèndum de 15 de desembre del 1976 i les primeres eleccions generals del 15 de juny del 1977. Per tal d'aconseguir la credibilitat necessària, calgueren en aquells mesos unes mesures mínimes de liberalització del

132 règim (amnistia moderada, llibertat sindical i de vaga i legalització del PCE) que provocaren ja importants tensions i dimissions significatives de militars en el govern (tinent general De Santiago i almirall Pita da Veiga). Sembla que fou a partir de la legalització del PCE quan es començà a parlar del cop.

Justament, el dimitit De Santiago, després de les primeres eleccions generals, va presidir una «cimera» entre alts militars, coneguda com la «conspiració de Xàtiva», perquè tingué lloc en aquesta població del País Valencià del 13 al 16 de setembre del 1977¹. S'hi aplegaren els generals De Santiago, Barroso, Álvarez Arenas, Campano, Prada Canillas, Coloma Gallegos, Milans del Bosch —llavors cap de la Divisió Brunete—, l'almirall Pita da Veiga i altres. La reunió, envoltada per una total discreció, fou advertida per membres de la Comissaria General d'Informació, de la Direcció General de Seguretat, i segons la fitxa policial interna, els reunits a Xàtiva decidiren d'iniciar «de moment» una gestió envers el rei instant-lo «davant la greu situació present a canviar el govern per un altre de més fort, totalment apolític, encapçalat per un tinent general i amb la presència de representants qualificats dels tres Exèrcits». I la nota acabava dient que en cas de no accedir-se a aquest plantejament, seria inevitable de pensar en un cop d'estat «fins i tot en contra de la Corona».

En realitat, el 1977 havia estat un any clau per a la «reforma Suárez», no solament en l'àmbit més estrictament polític, sinó també en el militar a través de la figura decisiva del vice-president del govern per a Afers de la Defensa, tinent general Gutiérrez Mellado, militar liberal, mà dreta del general Díez Alegría, amb llarga experiència en serveis d'informació i amb bons contactes a l'OTAN i als EUA. La sovint titllada tèbia reforma militar, empresa per Gutiérrez Mellado, va orientar-se tanmateix en tres direccions importants: unificació de la cadena militar sota la Junta de Caps d'Estat Major (JUJEM) —que seria un dels elements decisius en el fracàs del 23-F— en lloc de l'anterior Alt Estat Major (AEM) que era tan sols l'organisme de coordinació tècnica entre els Estats Majors de cada Exèrcit sota les ordres directes de Franco; supeditació de la JUJEM al poder civil a través de la creació del Ministeri de Defensa —i supressió dels tres Ministeris tradicionals en els governs de Franco (Exèrcit, Marina i Aire)— sota la direcció d'un ministre civil; i la reforma dels serveis d'informació militars, especialment amb la creació del Centre Superior d'Informació de la Defensa (CESID), que suplantava l'anterior Servei Central de Documentació (SECED) de Carrero Blanco, i que d'alguna manera volia centralitzar tots els serveis secrets de les segones seccions dels Estats Majors².

¹ Cfr. *Le Monde Diplomatique*, abril 1981, pp. 18-19.

² Encara després de la mort de Franco, el 1976, existien a Espanya 11 serveis secrets, la majoria controlats per militars. Eren els següents: «Segona Bis» de l'Exèrcit de Terra, convertida en SIBE; «Segona Bis» de la Marina; «Segona Bis» de l'Exèrcit de l'Aire; Servei d'Informació de Presidència del Govern (PIDE); Servei d'Informació de la Guàrdia Civil (SIGC), també coneguda per la «Brigadilla»; Servei d'Informació de la Direcció General de Seguretat; Servei d'Informació de la Confederació d'Ex-Combatents; Brigada d'Investigació Social de la Direcció General de Seguretat;

Durant la tardor de 1977, el clima de cop d'estat és ja detectat entre dirigents de l'extrema dreta i certes jerarquies de l'Exèrcit, cosa que és coneguda per Suárez a través dels informes de la Direcció General de Seguretat, controlats sota la direcció del famós comissari Conesa. Aquestes informacions no arriben a transcendir a l'opinió pública segurament per voluntat expressa del president del govern i del seu ministre de l'Interior, Martín Villa. De tota manera, vista la transcendència de la conjura, el govern prendrà posteriorment mesures cautelars, sense a penes publicitat, però amb una relativa eficàcia com es comprovaria en el 23-F (trasllat de Milans del Bosch de la Divisió Brunete a la Capitania General de València, promoció accelerada de generals «lleials» com Pascual Galmés —primer a la Brunete i després a la Capitania General de Barcelona—, Gabeiras com a cap de l'Estat Major de l'Exèrcit, Quintana Lacaci a la Capitania General de Madrid, etc.).

Davant l'estratègia del govern Suárez-Gutiérrez Mellado, els sectors més reaccionaris de les Forces Armades assajaren noves tàctiques en ordre a preparar ja un cop de força contra les institucions-clau del nou Estat monàrquic. I les tàctiques de més relleu miraven a sol·licitar destins en els Estats Majors de les Capitanies Generals i de les unitats operatives, amb especial atenció a les segones seccions (informació), així com a procurar controlar el CESID³.

Durant el 1978 el malestar a les casernes i les noves *intentionas* continuen. A destacar sobretot l'«operació Cervantes», impulsada pel general Medrano amb el suport dels coronels Herrero, De Meer i altres oficials⁴, i la més famosa «operació Galàxia», projectada pel tinent coronel Tejero i el capità Sáenz de Ynestrillas, entre altres, i que pretenia de segrestar el govern en ple a la Moncloa el 17 de novembre —divendres, dia del Consell de Ministres—, operació que fou avortada pels serveis d'informació gràcies a les declaracions del comandant Vidal, un dels assistents a la reunió de la cafeteria Galàxia de Madrid l'11 de novembre, i possible membre dels serveis d'informació de la Policia Armada. Alertats aquests serveis, els de la Guàrdia Civil i el CESID, el dia 15 presentaven conjuntament un informe al ministre de Defensa⁵.

El tinent general Gutiérrez Mellado, com a principal autor de les reformes en l'estructura i cadena de comandament, era el blanc de les ires militars. Diversos fets d'aquests mesos ho palesaren: des de la dimissió de Vega Rodríguez com a cap d'Estat Major, fins a les increpacions públiques de «traïdor» llançades pel general de la Guàrdia Civil, Atarés Peña, contra Gutiérrez Mellado en una visita a

Servei d'Informació de l'Exèrcit (SIE), de l'Alt Estat Major, i Servei Central de Documentació de la Presidència (SECED), creat per Carrero Blanco, i convertit el 1977 en el Centre Superior d'Informació de la Defensa (CESID) (cfr. YNFANTE, JESÚS, *El Ejército de Franco y de Juan Carlos*, Ruedo Ibérico, París, 1976, pp. 24 i ss.).

³ Cfr. MONTÁNCHEZ, ENRIQUE, «El Ejército de la transición», en l'obra col·lectiva *Los Ejércitos... más allá del golpe*, Planeta, Barcelona, 1981, p. 78.

⁴ Cfr. RAMONET, IGNACIO, *Le Monde Diplomatique*, cit.

⁵ Cfr. MONTÁNCHEZ, ENRIQUE, *loc. cit.*, p. 80.

134 Cartagena, o les del capità de navili Camilo Menéndez en ocasió d'uns funerals per uns militars abatuts per ETA a Madrid.

A principis del 1979, en la celebració de la Pasqua militar, el mateix rei Joan Carles havia hagut de lamentar que «un exèrcit que perd la disciplina ja no és un exèrcit».

El setembre següent, la tensió militar es tornava a sentir de valent. En ocasió de l'aniversari de la fundació de la Legió, el capità general de Sevilla, Merry Gordon, va manifestar en el seu discurs: «Perquè si el Terç, a les ordres del nostre cap, que és sa Majestat el rei don Joan Carles d'Espanya, i dels comandaments ordinaris que el segueixen, ens indiquen que ataquem, no hi haurà esparidenyes ni perruques per córrer [referència a Carrillo], perquè se les treuran com el que són, rates. Si no dic això, reventó!» (*La Vanguardia*, 28-2-1981). I poc després, Milans del Bosch, en unes declaracions al diari madrileny *ABC* (23-9-1979), deia: «Nosaltres, els militars, veiem amb una gran preocupació aquesta transició política [...] L'Exèrcit haurà d'intervenir quan es farà evident que les lleis, l'acció policíaca i la judicial, es demostrin insuficients». La frase «Espanya està malalta» es va repetint en múltiples actes castrenses.

Sembla fora de dubte que totes aquestes declaracions provocadores partien de la seguretat que s'entrava en una nova fase de preparació d'un cop. En el darrer trimestre del 1979, tenia lloc en la Divisió Cuirassada Brunete núm. 1 (DAC) de Madrid, reunions d'alts militars, auspicades pel mateix general en cap de la DAC, Torres Rojas. En aquesta ocasió, el president del govern fou informat dels continguts d'aquestes reunions pels serveis del CESID, i la resposta, seguint el mateix procediment callat de quan fou traslladat l'anterior cap de la DAC, Milans del Bosch, va ser la fulminant destitució de Torres Rojas i el seu trasllat de governador militar de la Corunya, a sis-cents quilòmetres de Madrid. Era el 22 de gener del 1980. Tres dies després, el *Diario-16* de Madrid titulava a la portada: «Una intentona militar ha estat avortada a Madrid». Aquesta informació va provocar el processament del director del diari, però de fet la notícia apareixia un cop ja coneguda la destitució del general en cap de la Brunete.

El mes de maig, la tensió política i militar va pujar de to encara pel consell de guerra contra els processats en l'«operació Galàxia». La sentència defraudà uns i altres: es reconeixia la culpabilitat de Tejero i de Sáenz de Ynestrillas, però en canvi les peticions del fiscal —de sis i cinc anys, respectivament— eren rebaixades a set i sis mesos. El mateix capità general de Madrid va dissentir de la sentència per massa benèvola.

En els informes sobre l'«estat d'opinió» entre l'oficialitat que després del consell de guerra s'elevaren a la superioritat, i que habitualment són elaborats per les segones seccions de cada Estat Major, es reflectia aquest estat d'ànim. Per exemple, en l'informe de maig del regiment motoritzat 31 de la Brigada Cuirassada XII de la DAC, s'hi llegia: «Consell de guerra: ha aixecat l'ànim i la moral en comprovar que, a pesar de la politització i pressions de la premsa marxista i

esquerranosa, el Tribunal que veié la causa contra el tinent coronel Tejero i el capità Ynestrillas, es pronuncià en justícia i serenitat. Quan dos dels components [del consell] eren d'aquesta DAC, la satisfacció ha estat major. El fet que el capità general no hagi aprovat la sentència, és natural que desconcertés l'opinió general. Podria indicar una falta de criteri únic entre els alts comandaments que no afavoreix precisament l'enfortiment de l'estat de moral dels quadres de comandament en les actuals circumstàncies»⁶.

Tant al govern com en general als partits polítics, la sentència va parèixer com un repte. La reacció política és preparar una proposició de llei d'ampliació de l'amnistia als militars de l'antiga Unió Militar Demòcrata (UMD), proposició que és acceptada d'entrada per tots els grups a excepció de Coalició Democràtica. La tensió augmenta encara més, com mostra l'informe d'estat d'opinió del regiment citat abans, corresponent al mes de juliol, on s'afirma que «la repulsa en aquesta Unitat és total i enèrgica» i que la campanya pel reingrés dels «expulssats de la UMD» ha estat enfocada principalment «a intoxicar els militars» i de fet «crea una clara divisió entre els components de l'Exèrcit». I s'hi argumenta significativament: «Si no és permès als militars la política, tampoc no ha de permetre's als polítics que juguin en els seus *«trapicheos»* i conxorxes amb els Exèrcits. Es considera que la missió de les FAS pel que fa a Espanya és molt superior a la que els polítics s'adjudiquen ells mateixos. Cada dia que passa s'aferma la convicció que només són consignes antiespanyoles les que reben els partits des de l'estranger: si no, no els pagarien»⁷.

El mes de setembre es filtra l'«informe Quintero», sobre el cop d'estat del general Evren a Turquia, elaborat per aquest coronel, antic cap dels serveis secrets de Carrero Blanco, i que es trobava d'agregat militar a l'ambaixada espanyola d'Ankara. És a partir de llavors que comença a parlar-se d'un cop d'estat «a la turca».

L'11 de desembre, el coronel cap d'estudis de l'Acadèmia d'Infanteria de Toledo, Gastón Molina, davant d'uns cent cinquanta capitans, va dir que «a Espanya tornen a coincidir tots els elements que van donar lloc al 18 de juliol» i que «Espanya està sotmesa a l'atac dels partits marxistes dirigits per la Internacional Socialista i Rússia», tot elogiant els cops d'estat de Turquia i de Bolívia (*El Noticiero Universal*, 26-1-1981).

Entre finals del 1980 i primers del 1981, aparegueren articles clarament insurreccionals en el diari madrileny d'extrema dreta, *El Alcázar*, signats amb el pseudònim «Almendros», que incloïa, segons rumors, militars d'alta graduació, així com un altre article signat pel general De Santiago, amb el títol definitiu de «Situació límit».

I el govern? El seu president, màxim responsable de la «reforma» política i militar, presentava al rei la dimissió irrevocable el 29 de gener del 1981, i en el seu

⁶ *Los Ejércitos... más allá del golpe*, cit., p. 414.

⁷ *Ibid.*, p. 418.

discurs de comiat —evidentment per RTVE— insistí de forma enigmàtica: «Jo no vull que el sistema democràtic de convivència sigui, una vegada més, un parèntesi en la història d'Espanya». Coneixia o no coneixia Suárez la vertadera trama *golpista*?

Com sigui, el que aquí interessa destacar és que Suárez ja havia acomplert el seu paper històric. La caiguda de Suárez, desgastat per l'enorme gesta de la transformació política del règim franquista, no representava l'esfondrament de la «reforma», sinó precisament la seva consolidació, i d'alguna manera el final de la transició, tal com interpretà després el candidat a nou cap del govern, Leopoldo Calvo Sotelo, en el discurs d'investidura.

III. DEL CONFLICTE D'ORDRES AL MISSATGE PER RTVE

A tres quarts de deu del vespre del 23-F, el rei d'Espanya Joan Carles, segons la premsa, respon a les propostes de «mediació» del general sediciós, Alfonso Armada, amb un rotund: «Ni parlaments, ni negociacions, ni encàrrecs de la meua part. Jo dono ordres! I la meua ordre és que es restableixi la normalitat constitucional».

Feia tres hores i mitja que el palau del Congrés dels Diputats estava ocupat i sitiats per més de dos-cents guàrdies civils a les ordres de Tejero. Feia mitja hora que els tancs de la tercera regió militar havien sortit per ocupar València a les ordres del capità general, Milans del Bosch. Feia un quart que Francisco Laíña, cap del govern d'emergència, havia llegit per ràdio i TV un comunicat del govern en funcions assegurant que la situació estava controlada...

Però, mentrestant, el general Armada comentava amb el general Gabeiras, primer cap de l'Estat Major de l'Exèrcit, que la situació era molt greu, que l'Exèrcit estava dividit, que les Regions Militars II (Sevilla), IV (Barcelona), V (Saragossa) i VII (Valladolid) secundaven el general Milans⁸. Era veritat? Fins a quin punt es podia saber si era cert?

Lògicament, en aquells moments de confusió, és a dir, d'incertesa sobre el grau de «lleialtat» a la cadena de comandament, el problema cabdal era explotar al màxim els circuits d'informació propis. I així, ja sobre les vuit del vespre, el rei, com a capità general, havia parlat amb les onze capitànies generals, directament o a través del seu secretari, general Fernández Campos, o del mateix Gabeiras. Però, resulta que també Milans del Bosch s'havia pres la molèstia de fer les mateixes trucades dient que parlava «en nom del rei». Així, doncs, la confusió sobre l'origen de les ordres equivalia a la incertesa sobre l'acatament de qualsevol ordre. Calia desfer, per tant, qualsevol possibilitat d'equívoc. Com? Primer,

⁸ Cfr. declaracions sumarials dels principals protagonistes dels fets, aparegudes a la premsa espanyola a partir del 12-8-1981.

enviant un tèlex idèntic a totes les capitànies generals desautoritzant obertament les ordres de Milans. Però, segonament, calia buscar un altre mètode més segur, més efectiu, que no fos susceptible de topar amb «circuitos tallats» com de fet passà en algun cas amb el tèlex, que no arribà a l'oficialitat. I aquest mètode o mitjà, havia de ser TVE, a més de les emissores de ràdio. El missatge del rei per TVE no pogué ser emès, sembla que per dificultats tècniques, fins a un quart de dues de la nit.

Mentrestant, durant les altes hores d'aquesta nit històrica, perdurava la incertesa general. És a dir, continuava, bé que amb tendència a la baixa, el motiu «tècnic» de la crisi, el conflicte d'ordres en l'escala de comandament militar. I continuava fins i tot més enllà de la mateixa dinàmica política del cop. En aquest sentit, si bé els grans conflictes d'ordres s'apreciaren des del moment de l'ocupació del Congrés fins cap a les nou del vespre (sobretot en la direcció de la Divisió Brunete i en les invocacions per uns i altres de l'operació d'alerta «Diana»), resulten simptomàtiques les dificultats posteriors en establir el grau d'implicació del general Armada (fins passades les deu el rei no dirà a Laïna que «no es refii» d'Armada) o les «lleialtats» de les capitànies generals («els moments més crítics se succeïren entre 11 i 12», afirmà *El Periódico* de Barcelona el 27-2-1981, referint-se als contactes telefònics entre el president de la Generalitat, Jordi Pujol, el capità general de Catalunya, Pascual Galmés, i el rei) o fins i tot la falta d'acord entre els líders *golpistas* Tejero-Milans-Armada⁹.

De tota manera, cal convenir que el desbloqueig en el conflicte d'ordres s'inicià en el tèlex esmentat i culminà amb l'emissió televisiva. En el tèlex, enviat a dos quarts d'onze a totes les regions militars, zones marítimes i regions aèries, el rei diu justament que «per evitar qualsevol possible confusió, confirmo que he ordenat a autoritats civils i Junta de Caps d'Estat Major que prenguin totes les mesures necessàries per a mantenir l'ordre constitucional dintre la legalitat vigent».

L'emissió del missatge reial per TVE ha estat considerada amb raó com el punt àlgid del clímax i de la tensió pública, així com el punt d'inflexió de la crisi polític-militar. Per què? S'ha destacat sovint el paper jugat per la presència televisiva del rei en la petita pantalla de cada llar com a prova fefaent que l'ordre era restablert, que el cop era controlat, perquè el rei continuava en el seu despatx, vestit de capità general, garantint l'acatament de tots els poders a la norma suprema, la Constitució. Tanmateix, de cap manera es pot oblidar el mateix valor d'ordre concisa, clara i uniforme que el missatge reial per TV representava de cara a *tots* els nivells de comandament dels Exèrcits, sense possibilitat de cap mena d'equívoc. Si fins llavors, els dubtes sobre «ordres» i «lleialtats», ja sigui per manipulació programada o per ignorància forçosa, podien sorgir arreu i

⁹ Cosa que posaren «tràgicament» de manifest els caps militars *golpistas* en les respectives declaracions sumaries, cit. abans, plenes de contradiccions i d'acusacions mútues.

multiplicar-se a la vista de fets contradictoris, d'informacions parcials o de rumors interessats, a partir dels dos minuts que durà la retransmissió del vídeo gravat a La Zarzuela, cap escaló de la jerarquia militar ja no podia al·legar ignorància de les màximes ordres generades pel vèrtex de la piràmide de l'Estat. I més encara, aquestes ordres contribuïen d'una banda a desprestigiar els *golpistas* i a minar possibles connivències amb ells i, de l'altra, també informaven sobre la correlació de forces militars. En definitiva, l'aparició televisiva del rei cal considerar-la, des de la nostra perspectiva, com el nucli resolutiu del 23-F com a magna operació dissuasòria, o si es vol com a acte central i constitutiu del poder d'Estat en un Estat modern com l'espanyol, que actua gràcies al domini dels fluxos i circuits d'ordres i d'informació fonamentals, entre els quals la disponibilitat dels mitjans de la persuasió col·lectiva.

De tota manera, el rei no estava sol, naturalment, ni en la recollida d'informació, ni en la transmissió d'ordres. Prèviament i paral·lelament, la xarxa d'informació «civil», a través de les línies de comunicació directa del Ministeri de l'Interior —via Direcció General de Seguretat de l'Estat— amb tots els governadors civils, permetia al director general de Seguretat, Francisco Laíña, en funcions de cap del govern provisional, de conèixer la situació a totes les províncies. I les ordres subsegüents de Laíña a tots els governadors, en el sentit que constituïssin les juntes provincials de seguretat, que despleguessin la policia per protegir els centres públics i que prohibissin tota mena de manifestacions, foren contundents i eficaçment seguides arreu, fins i tot en els casos de rebel·lió consumada com en la Tercera Regió Militar.

A través dels governadors civils, així com dels serveis d'informació de la direcció general, Laíña coneixia l'absència de moviments de tropes i d'altres indicis sospitosos a la major part del territori de l'Estat. Coneixia, doncs, d'entrada el seguiment gairebé nul de la sedició i les escases possibilitats d'extensió del cop. Per tant, podia «preveure» el seu probable fracàs en qüestió d'hores. Per això, ja a dos quarts de deu del vespre Laíña llegeix per RTVE el primer comunicat «oficial» sobre la situació, que evidentment significa el primer cop contra el cop. En el comunicat, i després de notificar la constitució «per iniciativa del rei» del govern en funcions, diu significativament: «Totes les informacions recollides fins ara pels qui accidentalment exercim el comandament polític del país, en nom del govern, coincideixen en manifestar que la calma més absoluta regna en tot el territori nacional, i que és d'esperar una prompta solució d'aquesta interrupció momentània de la vida parlamentària».

Tres quarts després, es faia públic el segon comunicat «oficial», aquesta vegada de la Junta de Caps d'Estat Major (JUEM), màxim òrgan de l'escala de comandament militar. Aquest comunicat, breu i lacònic, manifestava que la Junta havia pres «les mesures necessàries per a reprimir tot atemptat a la Constitució i restablir l'ordre que aquesta determina».

La contraofensiva avançava. Els comunicats «oficials» obrien perspectives i alhora emetien ordres, fins a culminar amb el missatge del cap d'Estat. És el que constatava per exemple dies després el director del diari *Levante*, de València, relatant la pròpia experiència d'aquesta manera: «Els tres diaris de la capital valenciana ens vam posar en contacte i acordàrem d'esperar el curs dels esdeveniments i no precipitar una decisió. Passades les deu del vespre, quan vam anar comprovant que regnava la tranquil·litat en totes les capitànies generals i que no s'havien proclamat altres estats d'excepció com el que ens afectava, em vaig convèncer que la solució al cas plantejat en la III Regió Militar estava en el discurs del rei, que en aquells moments s'anunciava al país». (*Cambio-16*, 2-3-1981).

En fi, caldria destacar també aquí l'important paper exercit pel govern d'emergència —govern de subsecretaris i secretaris d'Estat, govern no «polític», sinó d'alts funcionaris— i molt especialment del seu cap, Francisco Laíña —que no era subsecretari sinó director general, però de «Seguretat de l'Estat»—, que coordinà i controlà bona part de les operacions per a desmuntar el cop, en constant contacte amb el rei. És a dir, que per a la segregació dels mecanismes d'autodefensa de l'Estat, es demostraven plenament eficaces dues institucions nuclears del mateix aparell d'Estat: el cap d'Estat, legitimant el manteniment de l'«ordre» democràtic, i l'alt funcionari activant tots els ressorts de defensa a través dels canals civils de recollida d'informació i de transmissió d'ordres, i fins i tot a través dels canals militars «lleials».

IV. ELS SERVEIS SECRETS O LA «CAIXA NEGRA» DEL 23-F

«Si l'Exèrcit és la columna vertebral del règim, els serveis secrets de l'Exèrcit en són la medulla espinal. El SIBE, el SIE, i la PIDE de Presidència del govern formen una superpolicia secreta amb la qual caldrà comprar en un futur pròxim, en el cas sempre probable, d'un cop d'estat militar a Espanya». Això escrivia Jesús Ynfante el 1976¹⁰.

Cinc anys després, i fracassat el cop del 23-F, aquesta hipòtesi, que encara el 1976 podia ser comprovada, ara ja no s'aguanta. Ni l'Exèrcit constitueix la columna vertebral del règim actual, ni els serveis secrets *militars* en són la medulla espinal. El fracàs del 23-F marca també en aquest àmbit un tombant en la nova «ordenació» dels serveis d'informació militars i consolida alhora les posicions dels serveis secrets civils (policia)¹¹.

¹⁰ YNFANTE, JESÚS, *op. cit.*, p. 31.

¹¹ Segons que explicava al diari madrileny *ABC* (1-6-1980) el llavors ministre de Defensa, Rodríguez Sahagún, es mantenien en cada Exèrcit els serveis d'informació «estrictament militar», coordinats per la Junta de Caps d'Estat Major (Junta de Jefes de Estado Mayor - JUJEM), en ordre a obtenir «dades militars de les nostres pròpies forces i dels països d'interès per a nosaltres». A més, es creà el Centre Superior d'Informació de la Defensa (CESID) «amb les seves diferents àrees d'explotació, exte-

De tota manera, cal convenir que una de les grans incògnites que potser restaran sempre en la penombra, és el paper desenvolupat pels múltiples serveis d'informació de l'Estat en els mesos anteriors al cop. Els dubtes sobre la seva «eficàcia» i/o «lleialtat» foren expressats immediatament després per sectors polítics ben distints.

Per exemple, el diputat basc d'Euskadiko Eskerra, Juan M. Bandrés, declarà el 26 que el ministre de Defensa no havia explicat res sobre «les deficiències dels serveis d'informació que estem pagant tots els ciutadans» (*El Periódico*, 27-2-1981); el diari dretà de Madrid, *ABC* (25-2-81) deia en un editorial: «Caldrà preguntar-se per l'arrel de totes les falles que ahir van fer-se patents: la medioricitat d'uns serveis d'informació que no van saber preveure una cosa tan gran»; el cronista polític Miguel A. Aguilar escrivia a *El País* (6-3-1981) que si el frustrat cop d'estat posava de manifest «algunes responsabilitats per omissió i falta d'anticipació, és precisament en l'àrea dels serveis d'informació», i especialment «per la seva proximitat als protagonistes immediats, és el dels serveis de la Guàrdia Civil, depenents del cap de la segona secció del seu Estat Major, tinent coronel Arturo Sánchez Cabal».

La pregunta és elemental: com és possible que cap servei d'informació no detectés els preparatius del cop (o dels diversos cops)? No podria ser que, tal com certs rumors van fer circular dies després, les ramificacions apuntessin tan amunt que els mateixos caps dels serveis preferissin de fer l'orni o simplement d'estar a l'aguait? O fins i tot resultaria agosarat de pensar que en algunes cadenes d'informació, escalons importants van aprofitar els rumors per a «intoxicar» o bé «confondre» la informació tramesa a nivells superiors?

No deixa de ser simptomàtic que un mes abans el president del govern de la transició, Adolfo Suárez, presentés la dimissió irrevocable. Després del 23-F algun diari va afirmar que Suárez coneixia els preparatius del cop o dels cops i, més encara, que la seva dimissió era el resultat de les últimes pressions militars. Suárez va desmentir immediatament aquesta versió. Qui se'l cregué de veritat? Qui pot albirar que tot un president del govern desconegués unes intencions que en certes unitats militars eren el pa de cada dia?

rior, temes militars, polítics, econòmics, industrials, d'alt nivell estratègic, etc.». El CESID també incloïa els serveis de contra-espionatge i els de «seguretat nacional, d'acord amb la missió que la Constitució assigna a les Forces Armades».

Significativament, en la preparació i realització del 23-F, la direcció del CESID era vacant. Era vacant des de l'agost del 1980 en què deixà el càrrec el general Gerardo Matillas Romero (anteriorment, des del novembre del 1977, l'havia ocupat el general José M. Bourgon López-Dóriga, cessat el juny del 1979). El CESID fou reorganitzat per un reial-decret de 22 d'abril del 1981 —vista la seva ineficàcia (?) en el seguiment del complot—, però mantenint l'exigència d'un oficial general en la seva direcció, condició que paradoxalment no es complí. En efecte, el nou director, que no seria nomenat fins el 22-5-1981, no va ser un general, sinó el tinent coronel Emilio Alonso Manglano, que el 23-F essent cap d'Estat Major de la important Brigada Paracaidista de Madrid (BRIPAC), es posà immediatament a les ordres del rei i de Gabeiras, comportament considerat decisiu per a la paralització de tota la Divisió Brunete.

Hi ha cronistes que asseguruen que, en efecte, el govern desconeixia l'abast real de les pretensions *golpistas*. Així per exemple, escriu Manuel Soriano: «El govern no tenia dades sobre el perill real d'un cop d'estat. Per descomptat, tenia curiositat per saber qui s'amagava darrera del pseudònim «Almendros» i, especialment, el ministre de Defensa i el ministre de l'Interior. Comprovaren que els serveis d'informació no els treien de la ignorància. A través de la Secretaria d'Estat per a la Informació es va recórrer a contractar alguns periodistes perquè investiguessin la identitat del col·lectiu d' *El Alcázar* i les relacions civils dels militars més sospitosos. El resultat fou negatiu. El govern va conformar-se a reduir l'entitat de l'afer a simples treballs periodístics d'agitació. No arribà a la conclusió que a darrera hi hagués una trama *golpista* perfectament organitzada»¹².

Mig any abans, el llavors ministre de Defensa del govern Suárez, Rodríguez Sahagún, havia manifestat: «Els serveis d'informació són serveis d'Estat, imprescindibles per a qualsevol presa de decisió que afecti els interessos de Defensa. Jo m'he encarregat d'estructurar-los i potenciar-los, semblantment als que funcionen en tot el món occidental; no conformar-nos amb una informació passivament rebuda, sinó amb la pretesament buscada; una informació oportuna, coordinada, contrastada i ponderada» (*ABC*, 1-6-1980). I el ministre explicava que en els mesos anteriors s'havia desenrotllat una «comunitat d'intel·ligència de la Defensa» entre els distints serveis d'informació militar, tot afegint potser ingènuament: «Els nostres serveis d'informació es limiten a realitzar les funcions que acabo d'explicar i tal com se'ls ha encomanat. Amb igual rotunditat afirmo que el govern controla constantment totes aquestes activitats i els òrgans que les reben i coordinen». Així, doncs, si el ministre no mentia i si no era ignorant del que passava en el seu departament, el govern Suárez devia estar assabentat dels moviments sediciosos dintre una part de l'estament militar.

Sobre això mateix informava *El País* (1-5-1981), assegurant que el govern fou alertat uns dos mesos abans del 23-F sobre possibles preparatius d'un cop militar, per bé que «curiosament» la informació no procedia dels serveis d'intel·ligència militars —teòricament controlats pel Ministeri de Defensa—, sinó dels serveis d'informació de la Direcció General de Seguretat (Ministeri de l'Interior). A mitjats de desembre del 1980, el ministre de l'Interior, Juan José Rosón, va rebre un informe policial sobre els preparatius, amb dades procedents de cercles de l'extrema dreta. I malgrat que llavors començaren a aparèixer els famosos articles insurreccionals d'«Almendros» a *El Alcázar*, els serveis militars no sembla que subministressin al govern la informació pertinent per a poder desarticlar el cop. No s'entén, per exemple, que els serveis secrets del CESID o els de la Guàrdia Civil no s'assabentessin del dinar al restaurant «El pescador» de Cases d'Alcanar, prop de Sant Carles de la Ràpita, entre Milans del Bosch, Tejero i altres militars d'alta graduació, o de la compra per part de Tejero dels sis autocars

¹² Cfr. *Los Ejércitos... más allá del golpe*, cit., p. 110.

142 amb què transportà els guàrdies civils que ocuparen el Congrés i el lloguer d'una nau per a dipositar-los...

D'altra banda, sembla segur que els serveis de l'Agència Central d'Intel·ligència (CIA) dels EUA estaven al corrent dels preparatius del cop des del gener, segons que informà el setmanari *Cambio-16* (16-3-1981). La CIA se n'hauria assabentat a través dels militars nord-americans presents a Espanya, que mantenen estrets contactes amb els exèrcits espanyols. També a l'ambaixada EUA a Madrid en podien estar al corrent. L'anterior ambaixador a Madrid, Welle Stabler, declarà al setmanari esmentat que no s'estranyava que el general Armada s'alcés contra el rei i la democràcia, tot revelant: «Jo el tenia en la meua llista de sospitosos de cop d'estat».

En la presentació «secreta» de l'informe oficial sobre el 23-F per part del nou ministre de Defensa, Alberto Oliart, al ple del Congrés de Diputats el 17 de març, el ministre es comprometé a reestructurar els serveis d'informació i determinar-ne responsabilitats. I pocs dies després, el BOE del 22 de març publicava un real decret reestructurant i potenciant les competències del CESID i encomanant-li responsabilitats específiques «en allò que interessi al compliment de les missions que a les Forces Armades encomana l'article 8 de la Constitució».

Perquè sembla clar que el principal *gate keeper*, el filtre decisiu, en la circulació de la informació sobre els preparatius del o dels cops, havia estat el CESID, l'organisme central d'informació militar, teòricament depenent del Ministeri de Defensa, però en realitat i fins el 23-F molt poc «transparent» en la seva activitat d'intel·ligència. Això era degut a la rêmora que representava la «reconversió» de personal, jerarquies i formes de procedir, originaris de l'antic SECED franquista. Aquesta hipòtesi es confirmava en bona part amb l'esmentada reorganització del CESID, així com amb la destitució (25-4-1981) i processament (27-4-1981) d'un dels seus caps més rellevants, el comandant José Luis Cortina, cap de la secció de serveis especials d'investigació que, segons declaracions del mateix Tejero, era qui tenia la millor informació sobre la trama sediciosa, juntament amb el seu ajudant Vicente Gómez Iglesias, capità de la Guàrdia Civil, destinat al CESID. I Cortina fou acusat de rebel·lió militar per una causa no explicitada, però presumible: ocultació d'informació¹³.

¹³ Les conclusions del fiscal en el sumari del 23-F eren meridianes en aquest punt. El 21 de febrer del 1981 se celebrà a Madrid una de les últimes reunions preparatòries del cop. Diuen les conclusions:

«Durant la matinada del 21 de febrer, se celebrà una reunió a Madrid a la qual assistiren el tinent coronel Tejero i el processat comandant d'infanteria, destinat al CESID, José Cortina Prieto. La reunió té lloc en el domicili d'aquest últim, en el parc de lesAVINGudes, i acompanya Cortina el capità de la Guàrdia Civil, Vicente Gómez Iglesias, també destinat al CESID. Cortina es presenta i assisteix a la reunió com a home de confiança del general Armada. I es mostra perfectament assabentat de les operacions que es projecten sota el comandament bicèfal Armada-Milàns.

«L'objecte fonamental de l'entrevista és comunicar a Tejero que ha de posar-se en contacte amb el general Armada i facilitar-li els mitjans que els hi calguin del CESID, a través del capità Gómez Iglesias. Cortina informa que estan redactats fins i tot els decrets-lei que entraran en vigor en el seu moment i que, transcorregudes dues hores des de l'ocupació del Congrés, arribaria una autoritat militar

En suma, és bo d'observar que entre la trentena de generals, caps i oficials, d'alguna manera implicats en el cop del 23-F, una part qualitativament molt important tenia relació directa o n'havia tingut amb els diversos serveis d'informació militars. Els casos més significatius serien: l'esmentat José Luis Cortina, del CESID; el seu antic superior al SECED, coronel cap d'Estat Major de la Divisió Brunete, José Ignacio San Martín; l'esmentat capità Vicente Gómez, destinat al CESID; el tinent coronel Joaquín Pacheco, cap de la segona secció (informació) de la III Regió Militar (València); i el comandant Ricardo Pardo Zancada, cap de segona secció de la Divisió Brunete, periodista (col.laborador habitual de la revista militar *Reconquista*) i possible «coordinador» del cop a la Brunete. Aquests exponents privilegiats dels circuits d'informació en l'aparell militar constitueixen sens dubte l'autèntica «caixa negra» de la conducció del cop del 23-F. I potser també, la «caixa negra» del seu fracàs, és a dir, de la irreparable col.lisió de la trama sediciosa contra la muntanya santa del nou Estat.

V. CONCLUSIÓ: UNA OPERACIÓ DISSUASORA PERFECTA

Ho definia amb una admirable clarividència un polític monàrquic i liberal, representatiu de la gran dreta espanyola, José María de Areilza, comte de Motrico, diputat de Coalició Democràtica i president del Consell d'Europa. Deia: «L'Europa política d'avui és l'Europa dels vots, no l'Europa dels tancs ni de les metralleres» (*El País*, 31-5-1981).

Des de la mateixa tribuna, pocs dies després (*El País*, 3-6-1981), un altre diputat, però del PSOE, Pedro Altare, escrivia en una línia d'argumentació semblant: «Un cop d'estat a Espanya, onzena potència industrial del món, seria: a) Un cop d'estat contra el rei; b) contra la dreta en el poder; c) contra els interessos econòmics; d) contra la majoria del poble; i e) amb l'hostilitat internacional i, molt especialment, la dels nostres veïns i aliats. En tota la història moderna no s'ha produït un cop en aquestes circumstàncies».

Aquests dos diputats, d'opcions ben distintes, plantejaven una lectura política del 23-F. Aquesta lectura, és a dir, la consideració de l'operació del 23-F com un discurs polític, no pot ser obviada en un tractament com el que ens ocupa, per bé que mereixeria començar de nou i dedicar-hi una atenció específica. Valguin almenys uns apunts en aquest sentit per descobrir el valor polític del 23-F com a magna operació de dissuasió, en definitiva, com a subtil i reeixida operació de persuasió per a acumular vots i consens.

que seria acceptada pels diferents grups parlamentaris, presentada sota la clau: "l'elefant és aquí". Després d'aquesta entrevista, Tejero consulta per telèfon amb el general Milans, el qual li ordena que obeeixi Armada, i Tejero informa al tinent general Milans que s'havia fixat la data del 23 de febrer per a l'operació i que precisament la hi havia fixada Cortina» (v. premsa del 12-8-1981).

El nou cap del govern, Calvo Sotelo, admetia públicament després del 23-F que la democràcia espanyola era una «democràcia vigilant», però no pas «vigilada», matisos susceptibles de diverses interpretacions, i algunes de «malèvoles»... Però, a posteriori no hi ha massa motius de dubtar de la correcció de les paraules del nou cap de l'executiu: la democràcia espanyola era «vigilant» per a controlar els intents d'involució i no era «vigilada», almenys més enllà del que la majoria de democràcies europees eren vigilades.

D'altra banda, el president Calvo Sotelo, que ja anuncià en el seu discurs d'investidura que amb ell acabava el període de transició política a Espanya, en unes posteriors declaracions a l'agència multinacional de notícies UPI (10-7-1981) no tenia inconvenient de reconèixer que a l'Estat espanyol hi havia «problemes molt més greus» que no pas l'amenaça d'un nou cop militar. Després d'assegurar que «no existeix risc autèntic» que es repetís el 23-F, el cap del govern d'UCD va dir: «No visc amb el temor que es produeixi un altre cop, sinó amb la preocupació dels problemes que plantegen la desocupació, l'augment de la cotització del dòlar i el terrorisme». I afirmava sense dubtes que «la gran majoria de les Forces Armades i tots els seus alts comandaments són lleials a la Constitució i al govern democràtic», per afegir després que entre els principals èxits del seu govern durant únicament els quatre primers mesos eren: les negociacions per a l'ingrés a l'OTAN, l'ofensiva contra «el terrorisme basc» i el pacte social entre empresaris i treballadors.

En efecte, l'operació de dissuasió permanent engegada el 23-F, havia funcionat perfectament tant en el pla polític com en el més estrictament militar. Els efectes de l'operació en el pla polític abasten quatre àmbits decisius: consens bàsic de tot el ventall parlamentari sobre la forma d'Estat, la «democràcia coronada»; elecció per majoria absoluta d'un nou govern de plena confiança per al gran capital interior i multinacional; consens majoritari (UCD-PSOE) sobre la reducció de les competències d'autogovern de les nacionalitats històriques de l'Estat (Catalunya i Països Catalans, Euskadi i Galícia); i pacte social entre sindicats i la gran patronal¹⁴.

En el camp militar, dues decisions polítiques tindrien una importància cabdal: l'aprovació i aplicació de la llei de Reserva Activa, que implicava, a més de la plena dependència de la cúpula militar a les ordres del govern, el relleu de quasi tots els alts caps amb comandament, i en concret el relleu de tots els capi-

¹⁴ Les principals fites polítiques fins al mes d'agost del 1981, poden resumir-se en les següents: investidura de Calvo Sotelo amb la majoria absoluta del Congrés; aprovació de la intervenció de les Forces Armades en el País Basc, però sota la direcció del comissari Ballesteros; aprovació de la urgència d'una llei d'harmonització de les autonomies; recurs (guanyat) del govern al Tribunal Constitucional contra la llei de diputacions del Parlament de Catalunya, i nous recursos contra altres lleis; aprovació de l'anomenada llei de «Defensa de la democràcia» i de la d'estat de setge, d'excepció i d'alarma; projecte de llei d'administració local, comportant gran reducció de competències per als governs autonòmics; llei de Reserva Activa dels Exèrcits; reorganització del CESID; voluntat del govern Calvo Sotelo d'entrar a l'OTAN abans d'acabar l'any i petició formal al Congrés.

tans generals de les regions militars de l'Exèrcit de Terra entre 1981 i 1982, llevat dels de Barcelona i València, que els afectaria el 1983; i també la decisió de l'ingrés a l'OTAN, aprovada per Consell de Ministres del 20-8-1981, amb el vot favorable de la JUJEM

En definitiva, doncs, el 23-F tancà un cicle polític i n'obrí un altre, però sense cap revolució, només amb un sotrac una mica estrident per tal d'expulsar les velles carcasses. I això, no pas sense la contribució imprescindible dels serveis d'informació, sobretot els «civils» (policíacs), i també els militars, però en aquest cas «reformats» (primer per la creació del CESID el 1977 i després del 23-F, per la seva reorganització), de manera d'assegurar-ne la «lleialtat» al vèrtex del poder civil, la fidelitat al nou sistema ordenador i dominador de la vida col·lectiva a l'Estat espanyol. O si es vol, la plena dedicació a la democràcia «vigilant», vigilant contra els cavernícoles que no acceptaven el nou sistema consensuat de dominació.

Com, per exemple, Tejero, que solemnement confessava en una carta oberta enviada des de la seva presó al diari *ABC* (11-4-1981): «Davant vostre no pas per voluntat pròpia, sinó per avatars del destí, es presenta Antonio Tejero Molina, militar espanyol, per al qual, davant el nom sacrosant d'Espanya, tota la resta, fora de Déu, queda enfosquida de tal manera que amb prou feines si es veu, talment que per ella, per Espanya i tot el que representa, ric, pateixo, treballo, visc i si cal moro amb alegria [...] Durant la meua estada a l'acadèmia em van ensenyar tot el que ara poso en pràctica i constitueix l'eix de la meua vida, encara que els meus professors sembla que ho han oblidat. De desmemoriats, el món n'és ple! [...] Per tot això em trobo avui en presons militars per acceptar allò que Espanya disposi de mi, amb l'ànim serè i la consciència tranquil·la, molt més tranquil·la que no poden tenir-la-hi aquells que, havent d'estar aquí amb nosaltres, no hi són».

Barcelona, agost 1981